

EVANGELIKUS ÓRÁLLÓ

EGYHÁZI ÉS TÁRSADALMI HETILAP.

Megjelenik hetenként egy íven; a Hivatalos Közlemények, mint az Ev. Órálló melléklete, minden hónapban.

Kéziratokat, előfizetési díjakat, hirdetések szövegét és díját a szerkesztő-kiadó címére kell küldeni.

FELELŐS SZERKESZTŐ-KIADÓ:

GEDULY HENRIK evang. lelkész,

NYIREGYHÁZA.

A lap ára egész évre 10 kor., félévre 5 kor. negyedévre 2.50 kor.

Egyes szám ára 40 fillér.

A Hivatalos Közleményeket az anyaegyházak és felsőbbrendű iskolák ingyen kapják.

Hirdetés ára oldalanként 32 kor.

TARTALOM-JEGYZÉK: **Vezércikk.** A szekularizációról. (G. H.) — Kéretlen vélemény. *Ihász László.* (Folyt. köv.) — **Tárca.** Egy egyház háromszáz éves fennállásának története. (Vége.) — **Szemle.** — **Belélet.** — **Irodalom.** — Pályázatok. — Hirdetés.

A szekularizációról.

Több oldalról foglalkoznak e kérdéssel szakadatlanul. Védelem és támadás, nyilatkozatok és történelmi reflexiók alakjában kezd előtérbe lépni a szekularizáció kikövetelése. A ref. lelkész-egyesület kezdeményezése annyiban máris célt ért, hogy ez a nagyszabású gondolat, amelynek minden vonatkozásban való megvalósítása nem lehet rövid pár napi küzdelem tárgya és nem egy-két kiválóbb elme művének eredménye: szakadatlanul napvilágot lát — bár a lehető legellentétebb felfogásban — a különféle egyházi, társadalmi, szociális, sőt politikai napi sajtó hasábjain. A lavina tehát megindult s habár ezidőszert még csak elméleti akademikus a jelentősége, de nem minden jogosultság nélkül való az az álláspont is, hogy az elméletek medréből mihamar kiesap-hat és gyakorlati programmpont alakjában talál megjelenni valamelyes politikai alakulásban. Sőt — úgy tetszik — szelidebb alakban az egyik, durvább kinövésében a másik politikai párt máris élénken üdvözli a szekularizáló törekvéseket.

Amidőn ennyi — a kérdéssel való foglalkozást bizonyító jelenséget látunk, lehetetlen, hogy mi, akik egyházunk közvéleményének hű tolmácsi szeretünk lenni: hallgatással mellőzzük e nagyfontosságú kérdésben történt megnyilatkozásokat.

Azt meg fogják bocsátani t. olvasóink, ha annak dacára, hogy jelen soraink fölé a „szekularizációról“ szóló felíratot alkalmaztuk: mégis már most, félreérthetetlen nyíltsággal kijelentjük, hogy mi a *mozgalom időpontját nagyon szerencsétlenül megválasztottnak*, s így magát a kezdeményezés munkáját *elhamarkodottnak találjuk*. Szerencsétlenül megválasztottnak és elhamarkodottnak azért, mert mai közviszonyaink mellett az erőtenyezőknél azt a nagy sorozatát, ami mind szükséges egy ily nagy horderejű, mélyreható eszme meg-

valósítására, nem látjuk sehol. Már pedig az ily önmagában véve, eszmeileg teljesen jogos, de kihatásában végtelenül messzire kiágazó akció kezdeményezésének vagy a siker biztos tudatában kell megindulnia, — vagy: nem is szabad megindíttatnia!

Közviszonyaink külső képe arra vall, hogy a hivatott tényezőknek, államnak, kormánynak, országgyűlésnek *idejét és kedvét* egészen más irányú konszolidációra irányuló törekvések kötik le. A sajtó, ez a másik nagy erőtenyező, a más irányú nagy átalakulások sok nagy feladata által lekötve vagy egyáltalán nem foglal állást, vagy ha igen: úgy a protestantizmus törekvéseinek eszmei tisztaságához arányítva ez állásfoglalást, nincs köszönet benne! A társadalom, amelyet az életfeltételek egyre fokozódó nehezedeése az eszmék világával szemben a depresszió bizonyos nemével sújt, nem mutat fogékonyságot ily nagy horderejű új kérdések iránt. A gondolkodásnak, az írásnak légköre maga sem oly tiszta, ideális állapotokat mutat, mint akár Kossuth Lajos, akár Eötvös József, akár Deák Ferencz liberalizmusának fénykorában.

Honnan veszi hát ez a mozgalom azt az erőt, honnan a tevékenység folytonos, lelkes megújulásához feltétlenül szükséges bátorítást, ha a befolyásoknak és a hatalomnak az a sok köre, amely egy ily törekvés megvalósítására mind szükséges, majdnem kivétel nélkül ellenszenvez a kérdéssel?

Távol legyen tőlünk, hogy mi magával a szekularizáció eszméjével szemben foglaljunk állást! Nem! A magyar történelem lelke, az Isten előtti egyenlőség egyedül keresztyén álláspontja, a jog eszményies felfogása, tehát minden ethikai és vallási szempont szerint igenis állítjuk és készek vagyunk bizonyítani bárkivel szemben, hogy a nem rendeltetésök szerint használt, más célokra adott állami javaknak visszavétele a róm. és gör.

kath. főpapság rendelkezése alól az állam rendelkezésébe: helyes, igazságos, törvényes követelés. Csakhogy mi e követelés érvényesítésére kedvezőbb viszonyok bevarását találtuk volna célra vezetőnek.

Ha pedig már napirendre került a kérdés, — azoktól, akik napirendre hozták, — méltán megvárhatjuk annak tudományos, történeti és jogi szempontból való alapos megvilágítását. Ez a legkevesebb, amivel a hazai közvéleménynek s protestáns egyházuknak tartoznak.

Hadd lásson mindenki tisztán!

(G. H.)

Kéretlen vélemény.

Nagytiszteletű Gyürky Pál esperes urnak az evang. egyház egyetemes nyugdíjintézete újjászervezéséről közzé tett javaslata felett.

Olvasom, olvasom Nt. Gyürky Pál egyet. nyugdíjintézeti ügyvivő urnak javaslatát az öröm s félelemnek érzései között.

Oly biztató képét nyitja a jövőnek, hogy az az ábrándok terének is beillenek. Hát az evang. lelkész nem fogja mindig gyötörni a lelki kin, ha övéire tekint? Lehet remélni oly időt, midőn a szeretteitől való apa végsőhajában őket a nyugdíjintézet gondjára hagyhatja? Lehet remélni azt a kort, melyben létfenntartási gondoktól a lelkész ment leend; s szent hevében lángbuzgósággal járhat hivatása útján és betöltheti tisztének igazságait?

Mily magasztos, mily áldott leend az a lelkészi munka majd, melyben, a ki szolgálatra hívva lesz, munkája közt nem kénytelen azokra tekinteni, a melyek ő utánna vagynak; de teljes lelkierővel mehet, ha kell, a poklok kapuját is megstromolni, hogy Isten országának diadalt szerezzen e földön, az emberek szívében.

Mily boldogító megnyugvás leend az elerőtlenült kifáradt szolgának, ha nemes harcán testben letöretve, félre vonulhat a nyugdíjintézetnek pihenést megadó ölébe!

Heu! de post equitem sedet atra cura! és az ör. félelemmé válik, midőn elgondolom, hogy e biztató remények megvalósulása mind a megnövekvő államsegély igérvényein alapul.

Aggódva kérdem: Biztos alap-e ez? Nem csalódnak-e majd reményeinkben, ha ezek ellentétbe jönnek kormány, parlament kedvével? Pusztán a hatalmasoknak kegyére építeni, merész kockázatás; s ennek oly ára is lehet, melyet a férfias önértzet visszavet. És ha felkeltetnek az igények, a várakozások és ha az alap összeomlik majd, bizony az utóbbi állapot, mely erre bekövetkezend, gonoszabb lesz az elsőnél.

Nekem — hogy így mondjam — semmim sincs; ép ezért okom van a nyugdíjintézettől nagyot, mindent remélni; mégis nyugodtan tudnám fogadni az oly intézkedést, mely nem merőn az államsegélyre épít és ennek folytán nem ígér nagyot és megszábotott általányt, hanem csak az évi biztos bevételeket számítva meg, ebből egy bizonyos % ot leütne kezelésre, egy bizonyos %-át osztaná ki évi segély gyanánt.

Tudom, hogy nem lenne oly kecsegtető, mint a fixirozott 2400 korona, vagy, akár az 1600 korona;

mégis ha az igényeket kissé visszaszorítanánk, szép segélyt juttatna ez is, hozzá évente növekedőt; mert ide nem kell egyéb, mint okos számítás és hü sáfarkodás.

Most aggódva kérdezem: mi fog következni, ha az államsegély elnyerése folytán a megélhetésre elég nyugdíjjárulék leend? Megszaporodnak a nyugdíjasok! S ha ezek megszapórodtakor az államhatalomnak eszébe jutand megtagadni a segélyt, s a nyugdíjintézet kötelezettségeinek fedezete elmarad, mi lesz azután?

Az állam ellen érvényesíteni jogokat az egyház képtelen leend, nyugdíjasaival szemben meg fizetéképtelenné válhatik, ha nagyobbat ígér, mint a minőt megbir ereje, mi lesz ekkor? a feleletet megsem merem adni reá.

Pedig ez az időpont közelg. Mikor áll be, nem tudom; de hogy előbb-utóbb beáll, biztosan hiszem, a reakció idézi-e ezt fel, mely előtt a szabadelvűség gyávan lerakta fegyverét, vagy a vajudó socialismus, mely új kort akar teremteni, de még nem találta meg az igaz, irányító eszmét? Én úgy nézem a kettő egyre hat. A reakció össze fogja zavarni a lelkeket, hogy sötét hatalmával rajtok uralkodjék; s a felidézett zürzavarban majd, a socialismus féket tör; aztán hogy rend legyen, Franciaország példája újul fel itten is: az egyház az államtól elválasztatik.

Ekkor pedig az államsegélynek vége lesz. Nem lesz-e akkor vége az államsegélyre alapított nyugdíjintézetnek is?

Akik biztosan mernek építeni az államsegélyre, ám építsenek, kész örömmel jó szerencsét kívánok bátorságukhoz, Isten áldását kérem vállalkozásukra!...

A Nagytiszteletű ügyvivő ur is arra építi javaslatát, s annak reményében ígér 1600—2400 koronákat. Legyen valóvá reménye; áldja meg Isten szándékát sikerrel, hogy minden aggodalmat örömmé válthasson!

De ha még oly szilárdul megáll is ez alap és rajt nyugdíjintézetünk, áldást osztóvá ez csak úgy leend, ha sebet gyógyít, könnyet töröl, inséget szüntet és lelki békeséget ad.

Ezek pedig megvalósultokban mind attól függenek, minő lesz a gyámintézetnek szervezete és a szerveket minő szellem, minő elvek irányítják; mert ha özönnel osztja is jótéteményeit; de jöltevő munkája közben itt is amott is keserít, nem lesz áldott annak működése. Pedig mind azt akarjuk, hogy áldott legyen annak kimenetele és hemenetele!

Hogy ezért a nyugdíjintézetünkhöz kötött remények minél boldogítóbb valósággá legyenek, tartsuk köteleységünknek közreműködni e célra mind, nyilvánítsuk véleményeinket, óhajtásainkat. Hiszen azért tette közzé javaslatát a nt. ügyvivő ur is, hogy ki-ki hozzászóljon s közmegelegedésre állapíttassék meg a nyugdíjintézet minden részletében.

Kötelezettnek érzem magamat én is véleményt nyilvánítani s ez által használni az ügynek annyiban, hogy vagy talán benne valamit a kritika, a mit a maga helyén felhasználni érdemes; vagy nem talál, s ez esetben az ügyvivői javaslat annál nyugodtabban elfogadható.

Kérem azért Nt. ügyvivő urat, hogyha egyben, másban a javaslat egyik másik pontját támadom s helyettük módosításokat indítványozok, ne méltóztassék eljárásomat talán sértéseknek venni; mert Nagytiszteletűséged ügybuzgalma iránt való teljes

elismerés és tisztelet mellett, nyugdíjintézetünk ügyének használni akarok hozzászólással.

Hozzászólásom persze nem a gyakorlati megvalósítás számtani adataira vonatkozhatik; mert a matematikai mérleg tartalma és eredménye még ismeretlen; hanem vonatkozni akar az a nyugdíjintézet megvalósításának kereteire és az irányelvekre, mik a kereteket adják s ezeket betöltik.

Mindenekelőtt pedig az anya nyugdíjintézet mellett tervezett külön nyugdíjintézet szabályrendeletéről mondom el egyéni nézetemet:

En azon szándékot, hogy az egyetemes nyugdíjintézet kétfelé osztva, a theologiai tanárok, püspöki irodavezetők, vallástanítók (katecheták), énekevezérek (kántorok) s ezek hozzátartozói számára, a lelkészekétől eltérő, külön nyugdíjintézet állíttassék föl, s erről B) alatt külön szabályrendelet is javasoltatik, elfogadni nem tudom, mert egészen feleslegesnek látom azt.

Feleslegesnek azért; mivel

1. Magát, tagjainak kevés száma miatt, a maga erejéből úgy sem tarthatja fenn.

2. Célját, az általános nyugdíjintézet körében, ugyanazon egy nyugdíjintézet körében, ugyanazon egy kezelési eljárás mellett is jól megoldhatja.

Hogy e különálló nyugdíj-intézet magát fenn nem tarthatja, azt elismeri a javaslat maga is, mely az egyetemes nyugdíj-intézet pénztárából vár évi 30,000 korona segélyt. Aztán kérdés még az is, vajjon az elszámolást követelő kormány mit szólna az eljárásához? Ez a maga intencióinak megfelelőleg, rendeleteit betüszterinti értelemben veszi.

A különálló nyugdíj-intézetnek azon célja pedig, hogy az ide átvett tagoknak — kivált a theol. tanároknak (a többiek gondolom úgy is csak a létszám szaporítása végett számíttattak ide) — a lelkészekénél nagyobb összegű nyugdíjuk legyen, ugyanazon kezelés mellett és ugyanazon kormányzás körében, a közös nyugdíj-intézetben is elérhető. Előtte ennek a külön tervezett nyugdíj-intézetnek egy kissé furcsa színe van. Azt kell ugyanis gondolnom, hogy talán feltételeztetett, miszerint az esetben, ha a tanárok a lelkészekkel egy nyugdíj-intézetben vannak és a lelkészeknél nagyobb nyugdíjt kapnak, ezt a lelkészek meg találják irigyelni. Tehát el kell őket egymástól választani, s így az irigykedéstől el van véve az alap. Pedig dehogy lesz elvonva. Ha irigykedni akarnánk, míg a lelkészi nyugdíj-intézet vagyonaából a külön intézetre áttétetik bármely összegű segély, az irigykedésre mindig lenne jogunk. De hát minekünk eszünk ágában sincs az irigykedés, csak tessék velünk szemben a jogszerűség álláspontjára helyezkedni. Ami bennünket bánt és bánthat, az, az ez eljárásból kibökkenő méltánytalanság, a lekicsinyelés, ami sérti nemcsak a lelkész személyét, de sértheti magát a külön nyugdíj-intézetet felállítani tervező egyházat is; mert akárki akárhogyan okoskodik is, az egyház sora papjain fordul meg; s ez nem lekicsinyelendő állapot.

Am tessék, annak nyílt bevállása mellett, hogy a tanárok, a maguk nagyobb fizetése folytán s ez egyéb tanárokhöz is viszonyítva, csak nagyobb és fizetésüknek teljesen megfelelő nyugdíjjal elégíthetők ki, a tervezett percentualis járulék helyett, a lelkészekéként egészen akár kétszeres, akár háromszoros nyugdíjösszeget biztosítani nekik; de kétszeres, vagy háromszoros befizetési kötelezettség alatt. Ok a befizetési kötelezettségeket — nagyobb fizetéseikből —

könnyen teljesíthetik; a fenntartó testületek megintelligens, belátó emberekből állanak, akik a fenntartói kötelezettségek felemelését bizonyosan megfogják szavazni. Így a kétszeres vagy háromszoros nyugdíjösszeg elegendő és a mi fő, jogszerű leendő jog, a 2—3-szoros nyugdíjbiztosítás joga, adásuk meg mindenkinek a megfelelő fizetési kötelezettség terhe alatt; a fenntartói felemelt kötelezettség pedig sehol sem személyre, hanem mindenütt az álláshoz kötéssék, hogy a nyugdíjintézet állandó viszonyokkal tudjon számolni.

Ugyanazon egy testületnek ugyanazon egy intézete tagjai között ne állíttassék fel egyenlenségeket okozó rangfokozat.

Mert bántók az oly intézkedések is, minők a külön nyugdíjintézet 13, 16, 23 §-ában tervezetnek, nevezetesen a 13. §. azt mondja, hogy a lelkészből tanárrá lett egyének, lelkészi éveiből 4 számíttassék egyenlőnek a külön nyugdíjintézeti tagok 3 évével; a püspöki irodavezetők, katecheták, kántori minőség elnyerése előtti lelkészi évek pedig 3,5 évek.

Ugyan mire való a lelkészi állásoknak ilyen degradálása? Mi lelkészek érezzük ugyan, hogy ha tisztünknek minden igazságát betöltenénk is, csak haszontalan szolgálak vagyunk; mert csak azt cselekedtük, a mi köteleességünk. De hát amazok többet tesznek-e köteleességeiknél? S ugyan melyik állás lelket öltöb s ennek folytán a testi erőt kimerítőbb? az-e, a melyik az egyházi munka terén, a munka egy ágát szolgálja folytonost, vagy a melyiknek örökös figyelmé és gondos munkássága az egész munkakört szolgálja, hogy mindenek ékesek és jórendben legyenek? Melyik munka nehezebb, az-e, a melyik ex cathedra eszményt hirdet, vagy a melyik az eszmény megvalósítását szolgálja a gyakorlati életben az emberek között és sokszor milyen emberek között? . . .

Ne kicsinyeljük a lelkészi munkát szemben másokéval; mert aki ezt teszi, arról azt kell állítanom, hogy annak fogalma sincs a hivatása érteében lelkét gyöttrő pásztornak munkaterhe felől.

E bántó osztályozás helyett, ha már épen külön intézet állíttatnék fel, a szolgálati évek az átlépéséknél egyforma értékben számíttassanak.

Bántó a 16. §-ba foglalt tervezet is, mely nem is tekintve a lelkészeketől megkivánt 40 szolgálati évet a külön nyugdíj-intézet egy categoriájába vett tagok között is külömséget tesz és míg a theol. tanárnál 30 évi szolgálatot kíván addig a többinél 35 évit követel.

Minek felkelteni az irigykedést. De ha e §. csak felkelti, a 20. §. valósággal szítja azt, mely azt tervezzi, hogy a különnyugdíj-intézeti özvegynek a férj elhalta utáni kegyeleti félév jövedelmén „felül” adja a férj beszámítható fizetésének 50%-toliját; míg a lelkészi nyugdíj-intézet 20. §-ának második kikezdése szerint a lelkészi özvegy ellátásánál a díjazás, ha tag hivatalban állott, akkor a halálától számítandó fél év leteltét . . . követő hónap 1-ső napján veszi kezdetét.

A 23. §. c. pontja alul (pedig tudom, hogy e §. tartalma közszokás) meg ha tölem függene, még a papirost is kitepném, hogy nyoma se maradjon. Isten, ember előtt merem állítani: egy kis erkölcsi érzetem-erőm nekem is van; de ezt Krisztustól kaptam én és ezen a Krisztustól vett keresztyén erkölcsi alapon mondom: Nem képelek oly apát, ki ezt a §-t megszavazni nyugodt lélekkel meri, s ha megtudja szavazni azt, az nem méltó arra, hogy Isten

gyermekkel áldja meg... Aztán gondoljunk vissza önmagunk meggondolatlan gyermek éveinkre. Nem találunk ott emlékeink között sehol semmi kivetni valót? pedig ma az erkölcs hirdetői vagyunk. Monicának fia is volt könyelmű ifjú, belőle még is szent Ágoston lett utóbb. Hát a tékozló fiú példázata mit tanít? *Töröljék e pontot, mert ez szívtelen.*

E pont kivételével látszik a külön nyugdíjintézet szabályrendeletén, s az ahhoz fűzött indokoláson is, hogy ez az egész intézmény tervezete erőltetett; mert Nagytisztelendő Ügyvivő Úr kényszer helyzetben volt a theol. tanárok igényeit mindenáron kielégíteni, s hogy ezt tehesse, kénytelen volt számításba kiválni hagyni a lelkészi kar érzékenységét és számításba csak azt venni fel, mi a tanárok előnyére lesz.

Felesleges fáradság és gond. Én azt hiszem: a tanároknak nézve nincs abban degradáció, ha a lelkészekkel egy nyugdíj-intézetbe foglaltatnak össze, csak fizetésüknek és így igényeiknek megfelelő nyugdíjt kapjanak; a lelkészek sem irigykednek azon, ha nyugdíj-intézeti társaik az övéknél nagyobb nyugdíjt kapnak, csak legyen meg arra azoknak a jogalap. S e jogalap a nagyobb befizetési kötelezettség.

És azt gondolom: az egész külön nyugdíjintézeti tervezetet pótolni lehet az anyaintézet szabályrendeletéhez csatolt ilyforma két §-sal:

1 §. A magyarhoni ág. hitv. evang. egyház körébe tartozó minden lelkész, theol. tanár, püspöki irodavezető, katecheta, kántor (és a többi) amennyiben saját fenntartó testületük által legalább is oly nagyságú nyugdíjjal el nem látatnak, mekkorát az országos egyházi nyugdíj-intézet a maga tagjainak biztosít, kötelesek az országos egyházi nyugdíj-intézetbe tagokul belépni.

2 §. Az országos nyugdíj-intézetnek minden tagja jogosult az egyszeres nyugdíj és ellátási illetmények helyett magának és övének kétszeres (sőt háromszoros) nyugdíjat és illetményt biztosítani a kétszeres (vagy háromszoros) befizetési kötelezettségek terhei alatt. A többszörös befizetési kötelezettségnek elvállalásai azonban az állást fenntartó testületek részéről, sohasem ideiglenesen valamely személy javára, hanem mindig magára az állásra vonatkozhatnak.

(Folyt. köv.)

T Á R C A.

Egy egyház háromszáz éves fennállásának története.

(Folytatás és vége.)

III. Károly és Mária Terézia alatt bekövetkezett a tervszerű elnyomatás korszaka. A pozsonyi evang. azonban nem tántorodtak meg. Az egyház belső erkölcsi erejét az mutatja teginkább, hogy úgy német, mint tót templomát fel tudta építeni 1776, illetve 1777-ben, oly időben amidőn még fennállott a Szelepcsényi, Kollonich, Barkóczy rendszer.

Ez időben azonban volt már elég oka a magyarországi evangélikusoknak, hogy reménységgel nézzenek a jövőbe. A reménység 1791-ben vált valóra, amidőn II. Lipót az evangélikusok vallásszabadságát alkotmányos úton biztosította. A teljes valószínűségi egyenlőséget azonban — legalább elvben —

csak az 1848. évi XX. t. c. mondotta ki. A pozsonyi egyház a kedvezőnek mondható körülmények között csakhamar fejlődésnek, erősödésnek indult, amidőn bekövetkezett az 1848. esztendő a maga dicsőséges és tragikus eseményeivel. Pozsonyban is megtette hazafias köteletségét az ev. egyház: a lic. tanítványai fegyvert fogtak, a hívek is, mint nemzetőrök fáradoztak a nemzeti ügy diadalán, mely azonban ez úttal végleges nem lehetett! Lelkésze, a lánglelkű Rázga Pál vértanú halált szenvedett.

A katasztrófa után bekövetkezett az elnyomatás, amely azonban nem tudta megakadályozni a vallásos élet folyását. Az ösök áldozatkészsége, hitbuzgósága és egyházépítő munkája diadalt aratott. A pozsonyi ev. egyház ma hazánk egyik legnagyobb, leggazdagabb egyháza. Van két temploma, több elemi iskolája, egy hatalmas főgymnásiuma: a modern követelményeknek minden tekintetben megfelelő internátussal, árvaháza, kórháza, diakonissza intézete, sőt a theol. akadémiát is édes gyermekének tekinti. Az egyház hajójának vezetése a legjobb kezekben van letéve. Egy Trsztyenszky Ferencz, egy dr. Dobrovits Mátyás, egy Sziklai Ottó, mind olyan egyének, akikre az evang. egyház mindenkor büszkeséggel emlékezhet! Legyen áldásos működésük, hogy a sokat szenvedett egyház hajóját bölcseségükkel a szeretet és békeség csendes hullámain kormányozhassák továbbra is!

Az egyház történetével tulajdonképp a két kötetből álló műnek első része foglalkozik; míg a második rész az egyház intézményeinek és volt lelkészeinek van szentelve.

Az első rész a pozsonyi liceum egyik tudós tanárának *Schrödl Józsefnek* avatott tollából került ki. Maga a munka ékesen dicséri a szerzőt. A legnagyobb szorgalommal járt utána az egykorú forrásoknak s a mint a munka mutatja, nem mindennapi történeti érzékkel és protestáns lélekkel dolgozta azokat fel. Mint curiosumot érdekesnek tartom megemlíteni, hogy jellegzetes magyarsága miatt a „Der Alte Glaube“ c. németországi protestáns folyóirat támadásban is részesítette a munka derék szerzőjét (sovínizmussal vádolván), amely körülmény azonban előttünk csak emeli annak becsét! A munkában megtalálhatja az olvasó nemcsak a pozsonyi ev. egyház s ezzel kapcsolatban a magyarországi reformáció történetének nagy részét, hanem adatokat talál benne Pozsony város kultúr történetéhez is, úgy hogy a mű e tekintetben elsőrendű forrás munka, amennyiben a nehezen hozzáférhető eredeti okmányok és egyéb történeti emlékek feldolgozásának alapján készült. Nyelvezete könnyen érthető, szabatos, úgy hogy tudományos színezete mellett a laikus közönség is élvezettel olvashatja.

Nógrádi.

S Z E M L E.

— „Megnehezült az idők járása felettünk!”

Ime, a br. Bánffy Dezső öt év előtti vészkiáltása megismétlődött a múlt héten tartott erdélyi ref. egyházkerületi közgyűlésen. A klerikalismus terjeszkedése, a politikai érdekharcokba mind befolyásosabb és befolyásosabb tényezőként való bevonulása, sőt — mint az 1907-ik évi XXVII. t.-c. példája mutatja, magában a törvényhozásban elért sikerei aggasztják a nemes

báró protestáns érületét és hazafias meggyőződését egyaránt. Az Apponyi által ezelőtt pár évvel hangoztatott „*kurucz katholicizmusnak*“ egyre erősödő aggrszívitásától és már az ideí pécsi országos katolikus kongresszuson bemutatott gazdag munkaprogramjától félti az 1848. XX. t.-c.-ben biztosított jogegyenlőséget és viszonzóságot. Az 1907-ik évi XXVII-ik t.-c.-ben a vallási téren tradícionális liberális magyar szellem visszafejlődésének szomorú jelenségét észleli. Az Úrnapi körmenetben való részvételét az országgyűlésnek pedig olybá tekinti, mint a mely ténye által a magyar törvényhozás, bár öntudatlanul, de megsértette negyedfélmillió magyar honpolgár vallási érületét. Mindezen tényekkel szemben a védelmi harc eszközeiül a jogot és igazságot, az ezeket biztosító országos törvényeket és a történelmi alapon kifejlett autonomiát jelöli meg; de a legnagyobb mértékben fontosnak tartja az egyértelműséget és összetartást, és kárhoztatja a református papi kongresszusban mutatkozó „időszaki önkéntes vállalkozás rendjén összejött egyesülést.“

Mi a nemes báró, a kiváló protestáns főúr fejtegetéseit magunkévá tesszük, csak azt szerettük volna látni, ha az egyértelmű, összetartó protestáns szellem kialakításának módjára is rámutatott volna. Mert a kesergés, a riadás nem elég. A rekrimináció, a kritika mind szép és jó és szükséges dolgok is, — s igen helyes, ha azok koronként az elnöki tekintély súlyával is rendelkezve, nyilatkoznak meg — de legfőképpen **tettek**re van szükség. A tettek mezejére pedig az ügyek mai stádiumában csak *az általunk ismételtén is követelt országos protestáns, világiakból és egyháziakból álló kongresszus szervezése által juthatunk el.* — A többi mind csak meddő kísérletezés.

BELÉLET.

„Válasz a jogi kérdésre“ című cikkhez. Az „Evangelikus Órálló“ f. évi okt. 17-iki 42. számában a „Belelet“ című rovatában egy cikk jelent meg, melyben dr. Fekete Endre esp.-i ügyész úr egy „kérdőzőnek“ felelt ilyen címmel: Válasz a „jogi kérdésre“. Amennyiben az ügyész úr cikkét azzal zárja le: „vajha e kérdéshez a lelkész úrak közül mennél többen hozzá szólnának“, én, aki a szóban forgó választást igen jól ismerem, röviden bár, „de mégis hozzászólok. Nem azért teszem ezt, mintha az ő jogi fejtegetéseit talán nem helyeselném, hanem csupán azért, hogy az említett választásra vonatkozólag, amelyről őt a „kérdőző úr“ tévesen, nem ismervé talán az ügyet, vagy bizonyos tendenciával informálta, felvilágosítást adjak. A dolog a következőképen áll: A nevezett egyházban a választáson elnöklő főesperes a híványt nem íratta alá, mert az még nem volt kiállítva, de a választás után rendes közgyűlés keretén belül a hívekkel aláíratta s a megválasztott lelkésznek kézbesítette. Ez a valóság!

Nem áll tehát az, hogy a megválasztott lelkész híványát az egyházhívek aláírni megtagadták volna s

a lelkész egy aláíratlan híványt fogadott volna el. A hívány a régi alapon az esp.-ség által meg lett erősítve s így lett a közgyűlés elé terjesztve, amely elfogadta és aláírta. Dr. Fekete Endre esp.-i ügyész úr azzal fejezi be: „Ezekben véltem megfelelni a felvetett jogi kérdésre, amelyben nézetem szerint profuturo az a tanúság rejlik, hogy a közgyűlés elnöksége vigyázzon, s hogy a lelkészek ne fogadjanak el soha más híványt, csak amely már jogerős.“ Nem tudom elképzelni, hogy akadna lelkész, aki olyan híványt fogadna el és olyan hívány alapján foglalná el állását, amely nincs megerősítve, amely nem jogerős? A „kérdőző“ úr nagyon naivnak gondolta azt a lelkészt, aki ilyen hívány alapján foglalta el állását. Hogy hogy tudja ő azt elképzelni s feltételezni egy lelkészről, hogy az egy megerősítetlen s aláíratlan hívány alapján foglalja el állását; fogalmam sincs?! Az illető lelkész a hívek által aláírt, közgyűlésből kelt s a főesperes által megerősített híványt fogadott el; kérdéses tehát, honnét tudja meg a lelkész, akinek ilyen hívány lett kézbesítve, hogy a hívány nem jogerős?!

Ennyit az igazság érdekében.

Egy lelkész.

Kinevezés. Dr. Zelenka Frigyes, a székesfehérvári gyülekezet gondnoka, Trencsénvármegye s. tanfelügyelőjévé nevezetett ki.

Temlom avatás. Baranyamegyében, Csikostötös anyaegyházközség egyik filiája: Tékes f. november hó 3-án avatta fel csinos kis templomát. A felavatást a püspök megbízása folytán az illetékes főesperes Horváth Sándor Paksról, végezte, a gyülekezet lelkésze Wallandt Károly és segédlelkésze, valamint Wágner Ádám ráckozári és Eöszö Zsigmond némedei-i lelkészek közreműködésével. A kis gyülekezet n gy elismerésre érdemes ritka áldozatkészsége miatt. Saját erejéből és áldozatkészségéből — anélkül, hogy bárhova fordult volna anyagi segítségért — emelt csak nem régen igen díszes iskolát és tanítólakot és most templomot. Adja Isten, hogy ez áldozatokat kísérje továbbra is mind fokozódottabb mértékben a hitbuzgóság és nemes emberszeretet.

Kitért ág. h. ev. tanítójelöltek. A legutóbbi időben képezdeinkből oly sok tanítójelöltek kerülnek ki, hogy azok egy jó részét elhelyezni a legjobb akarattal sem tudjuk. Az ily tanítójelöltek aztán csak az állás nélküli proletárok számát szaporítják s veszélyessé kezdenek válni egyházunkra is. Pályáznak mindenfelé s ha állást nem kapnak, elkeserednek s ott kezdik megélhetésük módját, ahol lehet; sőt most már a más felekezetű lelkészek ajtain is kopogtatnak és pedig nem is eredmény nélkül. Így nemrégén Fidler Nándor tályai tanítójelölt, ki a képezdét Eperjesen jó sikerrel végezte el, nálunk állást nem kapva, reformátussá tért át, s most bányódi ref. tanító! Szomolnok Lajos szántói illetőségű tanítójelölt pedig, ki szinte Eperjesen végzett, most tért át reformátusnak és Simán lett ref. tanító! Nagyon szomorú dolog lenne, ha ennek folytatása is következne. Ekkor bizony nagy áldozattal fenntartott képezdénk falára a mi kerületünk is felírhatná Vergilius ama jellegzetes szavait! „Sic vos non vobis! . . .“

Próbaszónoklat. Az üresedésben lévő petőfalvai lelkészi állásra pályázók közül a gyülekezet Hildebrandt Keresztély eszéki és Justh Géza szlatinai lelkészeket hívta meg próbaszónoklatra.

Templom avatások. A bönyi gyülekezet teljesen újjá renovált templomát Gyurácz Ferenc püspök november hó 10-én avatja fel, — ugyanő avatja fel f. november 17-én a belecskai — Keszőhidegkút filiájának — templomát is.

Figyelmeztetés. *A tanítói fizetések kiegészítését célzó kérvények* beadásának határideje tekintetében — a miniszteriumból közvetlen úton vett figyelmeztetés alapján — közöljük az összes érdekeltekkel, hogy az 1907-ik évi XXVII. t.c. alapján f. é. július hó 1-től visszamenőleg folyósítandó államsegélyek elnyerése iránti kérvények legkésőbb a jövő 1908. év. márc. 15-éig már a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumba küldendők, mert ellenkező esetben az 1907-ik évi július 1-től számítható kiegészítés e félévi kedvezményétől esnek.

Lelkészavatás a budai ág. hitv. ev. templomban. Szép ünnepség színhelye volt immár ötödikben a budai ág. h. ev. templom f. hó 10-én. Ekkor avatta fel u. is Scholtz Gusztáv a bányai ág. h. ev. egyházkerület püspöke Szende Nándor és Walter Antal theologusokai a lelkészi hivatalra, kik a megelőző napon a lelkészi vizsgálatot sikeresen megállották. A felavatási szertartást megelőzőleg az ünnepi alkalomra egybegyűlt hívek előtt Szende Nándor a felavatandók egyike praedikált. Majd Kaczián János a budapesti egyházmegye esperese szolgáltatta ki a jelölteknek a kétszeresen komoly alkalmat szívhez, észhez egyaránt szóló szép beszédben kitüntetve, az uri szent vacsorát. Scholtz Gusztáv püspök a hallgatóságot is mélyen megindító felavató beszéde s a szokásos avatási szertartás elvégzése után az egybegyűlt lelkészek elénekelték a „confirma deus hoc opus” kezdetű szép egyházi éneket s a szép ünnepség a püspök úr házánál megtartott szeretetvendégséggel véget ért. A felavatott jelöltek közül Szende Nándort az újvidéki ág. h. ev. egyház hívta meg s. lelkésznek, Walter Antal pedig a horvát-szlavonországi Neudorf-Vinkovcei egyházhhoz távozott. A legközelebbi lelkészavatás nov. hó 17-én lesz Rákospalotán, hol ugyancsak Kaczián esperes s Bezegh A. missziói lelkész segédletével az egyház új s. lelkészét avatja fel a főtisztelendő püspök úr.

25 éves lelkészi jubileum. A bártfai ev. I-ső (magyar-német) egyház f. é. november hó 3-án prot. egyszerűséggel ugyan, de annál bensőbb szeretettel ünnepelte *Franz Vilmos* lelkészét hivatalos működése 25-ik évfordulója alkalmából. A nagyszámú egyházi tagokkal és egyéb tisztelőkkel hatalmas menetté felszaporodott egyháztanács *Tirscher István* felügyelő vezetésével felkereste lakásán az ünnepelt lelkészt, hol a felügyelő tartalmas megható beszédben üdvözölte az egyházától szeretett ünnepelt férfit, átnyújtván neki emlék- és elismerésként az egyház ünnepi ajándékát, egy találó felirattal ékesített nagyértékű ezüst serleget. Jóllehet az egyház közönsége egész csendben és titokban készítette elő az ünnepet, házi ünnepé avatni kívánva azt, mégis

szélesebb körök vettek tudomást róla és siettek tiszteletüknek, ragaszkodásuknak kifejezést adni az ünnepelttel szemben. Csakhamar megjelent a helybeli ev. II. (tótajkú) egyház lelkésze Szlabey Mátyás, továbbá Uhlig Leó orsz. képviselő, a városi tanács, a főtisztviselőiroda, posta- és táviróhivatal, erdőgondnokság, állami gimnázium, polg. társaskör, vöröskereszt-egylet s egyéb egyletek küldöttségei; az egyház nő- és leánytagjai, kik felette szívélyes módon fejezték ki ragaszkodásukat, valamint számos barátja és tisztelője az ünnepeltnek és családjának valláskülönbség nélkül; végül az elemi isk. növendékek kíséretében az áll. gimn. ev. tanuló ifjúság, mely az ünnepeltben hitoktatóját lelkesen ünnepelte s értékes emléktárggyal megajándékozta. Levélben felkeresték az ünnepeltet a róm. kath. prépost-plébános, a határrendőrségi kapitányság, a kir. közigazgató, több volt tanára, sok kartársa s mindenrendű tisztelője az ország különféle vidékéről. Az ünnepelt meghatottan köszönte meg a nem várt és meg sem sejtett ünnepeltetést, s hamarjában improvizált vilásreggelinél marasztotta nagyszámú tisztelőit, hol sikerült pohárköszöntőkben ünnepelték őt, családját, egyházát! Ad novos 25 annos!

Gyászrovat. F. hó 6-án halt meg Vácson *özv. Huluk Mihályné*, sz. Lilge Anna, néhai Huluk Mihály korponai lelkész özvegye, élete 80-ik évében. — Folyó hó 5-ikén hunyt el hirtelen (agyszélhűtésben) *Blaskovitch Mileduch* honts mosi ev. lelkész 54 éves korában. Temetésén (nov. 8-ikán) 9 pap volt jelen és nagy közönség. Prédikált Juchsz Samu szuhányi, parentált Szlávik György dacsolami lelkész, a lithurgiát végezte a háznál és sírnál Krupec István alesperes, aki a tető alatt lévő s a hívek nagy áldozatkészségével emelt új templom előtt is szólott alkalomhoz illő szavakat, a sírnál pedig még Zoch cseri tanító búcsuzott a kör volt és szeretett körlelkésztől.

A késmárki ev. egyház ez évben is folytatja a múlt évben annyira megkedvelt „protestáns estélyei” sorozatát. Október 31-én rendezett egy ily estét a reformáció emlékének szentelve, Kinczler Béla, Dianiska Frigyes, Patonay Leona, Bruckner Károly és Weiszer Róbert szereplésével, második estélyét pedig e héten pénteken tartja, amelyen a gyülekezet éneke után imát mond Binder Jenő vallástanár, szaval Scholtz Ella és Palcsó István, felolvas Vóziski nyug. tanár, közben s végül énekszámok.

Meghívó. Az eperjesi evang. theologiai akadémia ifjúsága Dr. Szlávik Mátyás theol. akad. dékán tanár vezetése mellett f. óvi november hó 14-én Szánik Ernő theol. akad. énantanár szíves közreműködésével Poprádon a „Poprád szálló” nagytermében nagyiszteletű Wünschendorfer Károly evang. lelkész 50 éves lelkészi jubileuma alkalmából az eperjesi Ev. Theol. Otthon javára jótékony célú protestáns estélyt rendez, amelyre városi és vidéki közönségünket tisztelettel meghívja Poprád ev. egyház tanácsa. Az estély műsora: 1. Becker, Kápolna, éneklék Szánik Ernő énektanár vezetése mellett Buchala B.,

Weisz G., Farkas J., Lukácsik M., Szelényi J., Szabó Gy., Kárpáti J., Petro E., Schwartz M., Kurek P., Podhorányi K., Krcsméry Gy., Andriányi G., Szenes Gy., Makovszky E., Bakay P., Fuchs A., Flachbárt K. theol. akad. hallgatók. 2. Dialóg: Devrient művének „A vörmsi kihallgatás” c. részlete. Porkoláb Gyula lelkész fordításában; előadják Weisz Gusztáv (Luther) és Dávid Károly (Eck) theol. akad. hallgatók. 3. Bihari: „Primitiális magyar” cimbalmon előadja Obál Béla theol. akad. tanár. 4. Eine Ungarische Königstochter: írta és felolvassa Dr. Szlávik Mátyás theol. akad. dékántanár. 5. Csokonai: A reményhez és Ábrányi: „Szívem oly szomorú” énekl. Brenner Mihály vezetése mellett a poprádi vegyeskar. 6. Váradi A.: Az Úr ítéle. Előadja Vietórisz László theol. akad. hallgató. 7. Stein K. XCI. zsoltár, énekl. Szánik Ernő énektanár vezetése mellett a theol. akad. hallgatók. Kezdeté este fél 7 órakor. Helyárok: Az összes ülőhelyek egyenként 2 K, az állóhelyek 1 K. Felütfizetéseket — a jótékony célra való tekintettel — köszönettel fogadunk és a Szepesi s az Eperjesi lapokban hirlapilag is nyugtázzunk. Az estélyt táncmulatság követi.

A nagybányai templom építésére adakoztak: (V. közlemény.) Szentesi ref. egyház 2 K, n.-geresdi ev. egyház 3 K, újpesti takarékpénztár 2 K, egres-pataki ref. egyház 3 K, ev. egyház Nyárasdomb 7 K, pápai ev. gyülekezet 3 K, szerencsi ref. egyház 1 K, újverbázi ev. egyház 4 K, gróf Andrassy Dénes 50 K, Martonházai ev. egyház 2 K, gróf Dégenfeld Sándor 20 K, nagykárolyi ev. egyház 6 K, zágrábi ev. egyház gyűjtése 41 K, bártfai hitelbank 2 K, thassi ref. lelkész 2 K, szatmári I. téglagyár 5 K, tatrangi ev. egyház 1 K, ref. egyház Arad 2 K, Rózsahegyi hitelbank 5 K, deáki ref. egyház 2 K. A kegyes adakozóknak hálás köszönetet mond: a nagybányai ág. h. ev. egyház. Szabó Adolf felügyelő, Révész János lelkész.

IRODALOM.

A magyarhoni protestáns egyház története.

(Folytatás és vége.)

A hazai reformátoroknál csak annyit akarunk épen említeni, hogy Sylvester Erdősi János 1557. évi lőcei subpredikátorsága még nem egészen eldöntött kérdés, mert sem a lőcei egyházi, sem a városi levéltárban nem találunk erre vonatkozólag adatot.

Felette sajnáljuk, hogy Honterus Jánossal oly röviden végzett a szerző, pedig reformatori és paedagogiai jelentősége elsőrendű Erdélyben. Nagy paedagogiai jelentősége abban áll, hogy 1550-ben már az összes százsz iskolák elfogadják Honternek az iskolaszervezetét és ahhoz oly göresösen ragaszkodnak, hogy újabb időben csak nagy nehezen alapítják át itt-ott iskoláikat a korszellemnek megfelelően. Ugyancsak soványan tartjuk Szegedi Kis István, az európai hírv. tudósok és Heltai Gáspár műveinek a méltatását.

Lényeges hiányt látunk, hogy az iskola és tudomány jelentőségének tárgyalására csak egy oldal (103 l.) jut. Ez mindenestre kevés, különösen akkor, mikor a prot. mus. e két tényezőnek közötti gyors elterjedését és egyszersmind világtörténelmi szereplését.

Annál részletesebben szól könyvünk a szentháromságellenes irányról és nagyon szépen tárgyalja a prot. egyház sorsát Miksa uralkodása alatt. Ez a rész szerzőnk legsikerültebb fejezete. Miksát ügyesen jellemzi, tekintettel van mind a on lélektani momentumokra, amelyek alkalmasak arra, hogy mély bepillantást nyerjünk Miksa lelkiállapotába. Kár, hogy a fenn nem állott pécsi theol. fakultás e fejezetben is előfordul (124 l.).

Nagyon sikerültnek mondható a következő fejezet is, amelyvel egyházunk nehéz küzdelmeinek korszakába lépett. Rudolf

jellemzése megfelel teljesen a történelmi valóságnak és miután élénk színekben rajzolta a szerző a prot. egyház mostoha sorsát, átadja a szót a munka nagyérdemű szerkesztőjének.

Bocskay István felkelésével kezdődik a harcok története. Kiváló gondot kellett itt fordítani a történelmi háttér megalkotására és e munka nagy körültekintést és óvatosságot igényelt. A szerző eleget is tett e követelményeknek, de ez a nagy óvatosság inkább a történetírót állítja előtérbe és sokszor az egyháztörténelem mostoha elbánásban is részesül. A bécsi békekötés előzményeit, különösen a kassai országgyűlés befolyását részletezve szerették volna hallani. Szívesen olvastuk volna azoknak a neveit is, akik a bécsi békepontok szövegezésénél döntő befolyást gyakoroltak: így pld. br. Thököly Sebestyennek érdeme sincs kiemelve, jóllehet ő heves felszólalásával elérte azt, hogy a megkötött békeszerződésben a három vallásfelekezetet *névszerint* megemlítték.

Bethlen Gábor szereplésének a méltatása jóval megragadóbb, jellemzése sikerült és bemutatja a szerkesztőnek nagy történetírói kvalitásait. Találón nevezte Bethlen Gábort „nagy protestáns”-nak; ezt a nevezetet örömmel elfogadjuk.

I. Rákóczi György, Thököly Imre és II. Rákóczi Ferenc felkelésével röviden végez a szerző, különösen feltűnő gróf Thököly Imre történelmi szereplésének a mellőzése. A tárgyalás legfőbbképpen országgyűlések lefolyásával foglalkozik. A prot.-ok nyomorult helyzetét erősebb színekkel rajzolhatta volna a nagytudományú szerző. Úgy látjuk, mintha idegenkedett volna a sebek feltárásától, a Kob, Spankau, Strasoldo irtozatos kegyetlenkedéseinek ismertetésétől; az eperjesi vértörvényszék rémtetteit is alig érinti, a gályarabok szenvedésének feltűntetését pedig a képes melléklet szemléltetésére bízza. I. Lipót és Kolonics bíbornok elnyomó rendszerének tárgyalása is szűk keretekben mozog.

A protestánsok szervezéséről és zsinatairól tartalmas összefoglalást nyerünk a tanügyről, vallási és polemikus irodalomról pedig egy szép kedves művelődés, illetve irodalmi történelmi képzet. A szerző itt igazán elemében van, szeretettel írta különösen ezt a részletet és szeretettel, s t. lelkesedéssel olvastunk Mintegy pótolni akarja a munka első részében elmulasztottakat és belemélyed az iskolák életébe, hogy finom érzéssel bemutassa a három legjelesebb luth. és kalv. iskola típusait. Mellékesen megjegyezzük, az eperjesi iskolánál talán megemlíthető lenne, hogy gróf Thököly Imre is tanítványa volt és az egyik iskoladrámában maga is fellépett, adván Imre király szerepét. A kalvinista iskoláknál Lorántfi Zs. méltatása talán kissé vékonynak látszik, de annál kedvesebb és teljesebb a debreceni deákéletről szóló. Ugyancsak értékes a vallási irodalom, az énekes és imádságos könyvek ismertetése. Az énekeskönyv szerzők közt felemlítve látjuk Lam vagy Ambrosius Sebestyén késmárki lelkészt, aki azonban a polemikus irodalom fejezetéből kimaradt, pedig ugyancsak nagy harcokat vívott a nagy-éőri gimn. tanárokkal, különösen Grawer Alberttel, Malus Pállal és Gradeczi Horváth Stansítal, az iskola fenntartójával. Lam Sebestyént pedig 1595. nov. 24-én ítélték el Lőcsén; 1595. dec. 5-én és 1596. jan. 29-én Késmárkon báró Thököly Sebestyén kastélyában tartotta hitvitáját Grawer Alberttel és 1598. itélte el az alsó poprádi lelkész-szövetség, a mire ő Thököly Sebestyénhez fordult, ki elégtételt is szerzett neki. A könyvünkben előforduló — 1596. — évszám tehát mindenképpen hibás.

A polemikus irodalom tüzetes és ügyes méltatása gyönyörűen megírt irodalomtörténelmi fejezet és nagyban emeli a munka színvonalát és értékét. A szerkesztő ezen néhány szép fejezettel minden olvasójának lelki örömet szerez és a részletek elolvasása után megbékülünk azzal is, hogy az egyház külső történelmével oly vázlatos gyorsasággal bánt el. Nyelvezete folyékony, előadása élénk és az utolsó fejezetekben érdekesítő és megragadó.

Ezután kapjuk új szerzőtől a XVIII. sz. történelmét. Legelőször bemutatja nekünk írónk, hogy a kath. vallás, mint államvallás mint nyakaja el a prot. fejlődését. Az események, tények ügyes, széleskörű csoportosítása áll előttünk és azért tudott oly világos és színekben felette gazdag képeket festeni. Alapos és tárgyilagos munkát végzett az író, ki a feldolgozott anyagnál figyelembe veszi a legújabb irodalmi forrásokat és e mellett önálló és eredeti gondolkodása megőriz és belibincsel. Bírálgat és megcáfolja kritikus fővel a materialista történetírónak, Marczali Henriknek állításait, — ki utatva, hogy a vallásügyi törvények alaptörvények, melyek szerződ. jellegűek és így belejutottak a királyi hitlevelekbe is. A jellemzésben pedig igazi mester. Mária Terézia, II. József és II. Lipót jellemrajza oly szép, amilyen találó; a szerző itt történetíró és pszichologus egyaránt.

„Az elnyomó” c. fejezet az egész munkának egyik legsikerültebb része. Szinte csodáljuk azt a higgadságot és tárgyilagosságot, melyet a szerző meg tudott őrizni, mikor az elnyomás legrafináltabb módjait és eszközeit híven bemutatja nekünk. Semmi sem kerüli el figyelmét és a tömördek adatból oly szép, egységes képet nyújt, amely szerzőjének kiváló tájékozottságára és lelkiismeretes utánjárására fényes világot vet. Nem egyszer elszorul a szívünk, mikor olvassuk a prot. egyházon elkövetett égbekiáltó igazságtalan-

ságokat, melyekre csak újabb és újabb elnyomás következett, de orvoslás soha. Mily megrázó a vadosfai eset is, pedig ez csak egy a tengernyi sokból! Valóban az isteni gondviselésnek tulajdoníthatjuk, hogy a protestantizmust ilyen erőszakos, titkos és alattomos eljárással nem tudták teljesen kiirtani.

Ép oly alapos a következő fejezet, melyben a szerző éles megfigyelő tehetségével beletekint az egyházi életbe és ami a fő: mindenkor igazságos, mert megrója a megrovandókat is.

„Az iskola és irodalom” címen végtelen érdekes művelődés-történelmi tanulmányt nyújt. Látjuk, hogy milyen mostoha viszonyokkal kellett iskoláinknak megküzdenie és hogy mily lelkes tanarai lehettek, akik a nehézségek dacára nemes idealizmussal felfegyverkezve megóvták az iskola szellemi színvonalát a süllyedéstől. Ily iskolákra, ily tanárookra volt szükség, hogy az elnyomás fegyverei róluk visszapatantjanak. Bél Mátyás, Maróthi, Szilágyi elsőrangú paedagógusainkhoz tartoznak. Bélnél talán célszerű lett volna azt a kapcsolatot feltüntetni, amelyben ő Francke rendszerével állott. Hangsúlyozandó lenne a földrajzitanítás, melyet ő épen a hallei rendszerében a történelemmel kíván szorosán összecsatolni, hiszen híres főműve is ezt az irányt képviseli tudományunkban. Ennek az iránynak híve *Bohus György* is, Bél Mátyás barátja és a késmárki liceum jeles rektora, könyvtárának megalapítója, valamint több beceses munkának a szerzője, ki azonban tudós szerzőnk figyelmét egészen elkerülte.

A XVIII. sz. vallásos irodalmának gyönyörű jellemzése is emeli a mű értékét. Érezzük a szerző lelkesedését, mely több részletnél, mint pl. *Petróczy Kata* Szidónia méltatásánál egészen magával ragadja az olvasót.

Nagyon sikerülten ismerteti a protestánsok kedvezőbb helyzetét II. József és II. Lipót alatt. Ez is hű kortörténelem eszmei csoportosításban, folyékony, művészi, amellet tözsgyökeres és zamatatos magyarsággal megírva. Ez a rész megérdemelné, hogy szakavatott fordítás révén a külföld is megismerkedjék vele.

A mű utolsó része az erdélyi egyháztörténelem buzgó kutatójának *Pokoly József*nek munkája és magában foglalja a XIX. sz. bel protestantizmus történelmét világos és kedvesen folyó előadásban. I. Ferencnek jellemét, aki sohasem gyakorolta a legszebb királyi jogot, t. i. a kegyelmezés jogát, nem domborítja ugyan ki kellően a szerző, de annál élénkebben szól a prot. egyház válságos küzdelmeiről a reformtörvények, majd meg az abszolút uralom alatt. Meghatóan rajzolja az egyházak belső viszályait: élénken és nagy rézletességgel tárgyalja a patens keletkezését és sorát, végre a vallásegynélőség kimondását. Kitér befejezésképen az egyházpolitikai küzdelmekre is és az egyház új irányjára. Sajnáljuk azonban, hogy a kegyuraságból származó jogtalanságokra, továbbá az iskolák életére és a prot. irodalom tüzetesebb méltatására nem tért ki, mint tette ezt a két előbbi szerzőtárs. A tanítóképzők fejlődését sem érintette és így nem hangsúlyozta kellőképen Wimmer A. főérdemét sem, ki az első magyar prot. tanítóképző intézet szervezője és megalkotója volt Felsőörsön. Wimmernek a paedagogus lelképásztör — és politikusként részletesebb ismertetést kellett volna szentelnie, mert hisz ő szoros összeköttetésben állott Kossuth Lajossal, Angliából fegyvereket is hozott, másodszor könyvek és biblia jelzése alatt és szereplése megérdemelné, hogy legalább arcképet megtaláljunk a kötetben.

Az illusztrációkkal különben sem lehetünk megelégedve: több másodrendű kép bízást el is maradhatott volna (mint pl. az igói templom is, amelynek sem történelmi, sem művészeti jelentősége nincs), ellenben sajnosan nélkülözünk sok fontos és szükséges képmást, mint pl. az eperjesi templomét, amely mind tiszta barokk stílusú, mind renaissance ajtókerete, de elsősorban is *Brocky* féle oltárképe miatt legnevezetesebb prot. emlékeink sorába tartozik. (*Brocky* oltárképét *Diváld K.* műtörténészünk 80000 K-ra becsüli, leírását lásd *Művészet* 1903. évf. ban). De történelmi nevezetességgel is bír az eperjesi templom, mert hisz gróf Thököly Imre és Kossuth Lajos is oda jártak imádkozni. Nem láttuk az eperjesi kollegium képét sem s azt a teret sem, hol *Karaffa* elítélteit kivégezték, pedig az eperjesi kollegium múltjáról a munka is megemlékezik és eltekintve attól, hogy gróf Thököly Imre, Kossuth Lajos, *Greguss Ágost* voltak a tanítványai, önképzőkörének munkásai *Sárosy, Petőfi* és *Tompa*, figyelembe veendő, hogy a kollegium újabb renoválása és felépítése előtt a felsőmagyarországi lengyel renaissance stílus egyik legimpozánsabb épülete volt. Hiába kerestük a késmárki és soproni egyházi edényeket (l. *Iparművészet* 1906. évf.), melyek műtörténelmi szempontból jóval nevezetesebbek a könyvben feltalálható kassaiaknál. Kimaradtak a löcsei és eperjesi egyház gyönyörű asztalterítói, amelyek pedig a párisi világkiállításon is feltűnési keltettek. Az erdélyi műemlékek közt csak a brassói templomot látnak és nélkülözzük az első szervezett felsőlövői tanítóképzőintézetnek a képét is. Az új k adásnál természetesen felveendő már *Thököly Imre* sarkofágja is.

Végül talán célszerű volna feltüntetni, hogy ki melyik résznek a szerzője.

Összegezve az eddig mondottakat, kijelenthetjük, hogy egy háztörténelmünk egy beces, sok tekintetben korszakalkotó munkával gazdagodott és mi csak hálásak lehetünk a derék szerkesztőnek és érdemes munkatársainak ezen igazán élvezetes műért, amely méltó arra, hogy minden magyar prot. családnak ne csak könyvtárában foglaljon helyet, hanem mindennapi olvasmánya, vallásos buzgóságának élesztője, hitének támasza legyen.

Dr. Bruckner Győző.

PÁLYÁZATOK.

A budapesti ág. hitv. ev. egyházmegyében szervezett **kispest-erzsébetfalvi missiói lelkészi állásra** — **Kispest** székhellyel — pályázatot hirdetünk.

Javadalom: 1. Három szobás lakás. 2. A kispesti gyülekezettől 800 korona, az erzsébetfalvitól 400 korona. Ez utóbbi összeg előreláthatólag rövid időn belül emeltetni fog. 3. Egyházközségileti segély ez időszertint 500 korona. 4. Stóla kb. 300 korona. A két község állami elemi népiskoláiban a hitoktatói díjazás a folyó iskolai évben fog megoldatni.

Intentiszteleti nyelv magyar.

Az állás 1908. január 1-én foglalandó el.

Pályázók kérvényeiket alulírott espereshez (VI. Felsőerdősor 5. sz.) 1907. november 28-áig küldjék be.

Budapest, 1907. október 28-án.

Kaczián János,
esperes.

Fabiny Gyula,
3—2 egyházmegyei felügyelő

Felhívás.

A **nyiregyházi ág. h. ev. egyház** egyelőre ideiglenesen, de az 1908-ik évtől kezdve minden valószínűség szerint véglegesen is szervezni fogja a **második segédlelkészi állást**. Felhívja tehát mindazokat, akik ez állásra pályázni óhajtanak, hogy okmányaikat alulírott igazgató lelkészhez e hó 25-ikéig küldjék be, mert az állás december hó 1-én elfoglalandó. A tót nyelv ismerete is nélkülözhetetlen kellék és okmányilag igazolandó. Javadalom havi 166 kor. és lakás.

Nyiregyházán, 1907. november 14-én.

Geduly Henrik,

ezidőszertint igazgató-lelkész.

ORGONAGYÁR

villamos gépekkel berendezve.
— BUDAPEST, — RIEGER OTTÓ
VII., Garai-utca 48.

es. és kir. udv. szállítók,

a Szent-Sír lovagja és a Ferenc József-r. tulajdonosa

Legelőssbb árban és kedvező fizetési feltételek mellett kiváló tiszta légnyomás, csőrendszer szerint (pneumatikát) tartós és remeshangú orgonákat szállít. — Mindennemű orgonajavításokat és orgonahangolásokat a legmérsékeltbb árban és lelkiismeretes pontossággal teljesíti és jókarbantartást mérsékelt árban elvállal.

Tervezetek és rajzok

A párisi és bécsi viláikiállításon st. helyről kiténtetve. 30 évi fennállása óta 980 új orgonákat szállított.

Bérmertve díjtalanul